

PORECLA ÎN TRANSILVANIA ȘI COMITATELE ÎNVECINATE PE PARCURSUL PRIMEI JUMĂTĂȚI A SECOLULUI AL XIV-LEA

Victor V. Vizauer*

Abstract: *The nickname is a denominative element present in most human societies, which represents an important source for understanding the community or the cultural environment that promoted this component of the anthroponymic system. The present study aims to analyse the medieval nicknames from Transylvania and the neighbouring counties (Maramureș, Sătmar, Bihor, Arad, Zarand, Cenad, Timiș and Caraș) from the first half of the 14th century, identified in medieval documents published by Romanian and Hungarian researchers. In order to achieve this, I have started from presenting the directions and the difficulties stemming from this type of research. Subsequently, the typology presented in the article comprises nicknames used in the above mentioned period, while the analysis focuses on the resulting main categories of the denominative system. Instead of definite conclusions, which will be drawn at the end of an ongoing research endeavour regarding medieval nicknames from Transylvania and the neighbouring counties (12th – 14th centuries), I have noted some observations that have already emerged at this stage of research.*

Keywords: Transylvania, Anthroponymy, Nicknames, Middle Ages, 14th Century, Sobriquet.

*

Porecla a reprezentat și continuă să reprezinte un element denominativ nelipsit din majoritatea societăților umane, fiind o sursă importantă pentru cunoașterea – în special acolo unde nu există alte informații – calităților sau defectelor fizice și morale ori ale unor întâmplări din viața purtătorului. De asemenea, tipurile de porecle folosite pot oferi o imagine a comunității sau mediului cultural care a promovat acest element onomastic.

Ca urmare, am considerat necesară inițierea unei cercetări cu privire la porecele utilizate în perioada medievală pe teritoriul Transilvaniei, precum și al comitatelor învecinate – Maramureș, Sătmar, Bihor, Zarand, Arad, Cenad, Timiș și Caraș – zone aflate azi, în bună parte, între granițele României¹. Sursa principală de documentare este reprezentată de actele medievale editate de către cercetători

* Cercetător științific III dr., Institutul de Istorie „G. Barițiu”; vviki@yahoo.com

¹ Această cercetare se desfășoară în cadrul proiectului derulat prin Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române.

români și maghiari². Aceste informații vor fi completate cu datele furnizate de cronicile vremii ce au în vedere teritoriul menționat mai sus.

În materialul de față am realizat o introducere în problematica subiectului și o analiză succintă a poreclelor purtate de locuitorii acestui spațiu geografic în prima jumătate a secolului al XIV-lea. Am insistat asupra dificultăților pe care le ridică acest tip de cercetare, datorită faptului că tocmai prin soluționarea totală sau parțială a respectivelor probleme se pot obține cele mai interesante și utile informații cu privire la acest element onomastic.

De ce am ales respectivul segment temporal? Este perioada în care se generalizează utilizarea poreclelor. Ele apar în documente încă din a doua jumătate a veacului al XII-lea, în special la oaspeții străini, se înmulțesc în a doua jumătate a secolului următor, însă devin o „modă” abia în prima parte a veacului al XIV-lea³.

DIFICULTĂȚI ȘI DIRECȚII ALE CERCETĂRII

O primă problemă ce apare în cadrul unei astfel de cercetări este cea referitoare la indivizii care trebuie avuți în vedere. Persoanele înregistrate sunt, în primul rând, cele din Transilvania voievodală și comitatele din vest și nord, dar și cele care, conform documentelor, au deținut proprietăți și / sau funcții în aceste

² *Documente privind istoria României, C. Transilvania, Veacul XIV*, vol. I-IV (1301-1350), Edit. Academiei R.P.R., București, 1951-1955; Georgius Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, Tom VIII, Vol. 1-7 (1301-1342), Tom IX, Vol. 1 (1342-1350), Budae, 1832-1842; Szabó Károly, *Székelly Oklevéltár*, vol. I (1211-1519), Kolozsvár, 1872; Eudoxiu de Hurmuzaki, Nicolae Densușianu, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, Volumul I, Partea 1 (1199-1345) și Partea 2 (1346-1450), București, 1887-1890; Szabó Károly, *Az erdelyi muzeum eredeti okleveinek kivonatai (1232-1540)*, Budapest, 1889; *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, Band I (1191-1342)*, ed. Franz Zimmermann, Carl Werner, Band II (1342-1390), ed. Franz Zimmermann, Carl Werner und Georg Müller, Hermannstadt, 1892-1897; Barabás Samu, *Codex diplomaticus Sacri Romani Imperii comitum familiae Teleki de Szék / A római szentbirodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára*, vol. I (1206-1437), Budapest, 1895; Ioan Mihályi de Apșa, *Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból*, Mayer és Berger Könyvnyomdája, Máramaros-Sziget, 1900; Varjú Elemér, *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli Losonczy Bánffy család történetéhez*, vol. I (1214-1457), Budapest, 1908; Ortvay Tivadar, Pesty Frigyes, *Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez*, vol. I (1183-1430), Pozsony, 1896; Karácsonyi János, *A hamis, hibás keltei és heltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig*, Budapest, 1902; Antonius Fekete Nagy, Ladislaus Makkai, *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum*, „Études sur l'Europe Centre-Orientale”, 29, Budapest, 1941; Jakó Zsigmond, *Codex diplomaticus Transsylvaniae. Diplomata, epistolae et alia instrumenta litteraria res Transsylvania illustrantia / Erdélyi Okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez*, vol. II-IV (1301-1372), Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2004-2015; *Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia / Anjou-kori oklevéltár*, vol. I-XXXIV (1301-1350), Szegedi Középkorász Műhely, Budapest-Szeged, 1990-2015 (menționez că nu am avut acces la toate volumele din *Anjou-kori oklevéltár*).

³ Am făcut această afirmație ținând seama de evoluția cantitativă a poreclelor din a doua parte a secolului al XII-lea și până în prima jumătate a veacului al XIV-lea. Date numerice se găsesc în continuare în text.

teritorii, însă numai în cazurile în care nu reiese clar că erau originare din alte părți ale Regatului Ungar⁴. Cu siguranță, au intervenit și vor mai interveni greșeli nesesizate de noi, recenzând indivizi pe care nu ar fi trebuit și omițând persoane ce trebuiau luate în calcul pentru studiul poreclelor medievale ardelene.

Apoi, o altă dificultate este reprezentată de înțelegerea motivelor acordării / apariției unui sobrichet⁵. În numeroase situații este greu sau chiar imposibil de determinat motivul ce a stat la baza unei porecle. Această situație este valabilă atât pentru Ungaria⁶, cât și pentru alte zone din Europa, în multe cazuri, semnificația unui sobrichet medieval pierzându-se cu timpul⁷. De asemenea, rațiunile din spatele apariției unei porecle pot să fie înșelătoare la prima vedere. Exemplul lui Ioan zis Lengel (*Johannes dictus Lengel*) este elocvent: Ioan nu era numit *Polonezul* pentru că era polon, ci pentru că l-a însoțit pe regele Carol Robert în Polonia⁸. În schimb, referitor la porecla Cantor cred că este mai ușor de înțeles motivul acordării ei: Nicolae zis Cantor (*Nicolaus dictus Cantor*), capelanul reginei Elisabeta, era cantor al bisericii din Vác (Ungaria)⁹.

O a treia chestiune – poate cea mai importantă – care poate genera erori cu privire la rezultatele reale ale cercetării, se referă la înțelegerea clară a ceea ce este sau nu o poreclă. Trebuie determinat cu o cât mai mare precizie când este vorba de un sobrichet și unde avem de-a face doar cu o precizare singulară a meseriei, funcției etc. Ca urmare, se naște întrebarea: putem vorbi despre o poreclă doar acolo unde apare și termenul *dictus* (zis)?

⁴ De pildă, nu l-am înregistrat pe *Desew dictus de Elephanth*, deoarece despre el știm sigur că nu era originar din această zonă, ci din comitatul Nitra (azi în Slovacia), deși a deținut în Transilvania proprietăți și funcții – *Documente privind istoria României, C. Transilvania, Veacul XIV*, vol. II (1321-1330) (infra: *DIR.C.XIV/2*), București, Edit. Academiei R.P.R., 1953, nr. 595, p. 321; *Documente privind istoria României, C. Transilvania, Veacul XIV*, vol. III (1331-1340) (infra: *DIR.C.XIV/3*), București, Edit. Academiei R.P.R., 1954, nr. 353, p. 431-432.

⁵ Alături de termenul poreclă l-am utilizat și pe cel de *sobrichet*, cu aceeași semnificație, cf. DEX Online: <https://dexonline.ro/definitie/sobrichet> (27.02.2017), o preluare a cuvântului *sobriquet*, sinonim cu *nickname* (poreclă), cf. <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/sobriquet> (27.02.2017).

⁶ Mariann Sliz, *Személynévadás az Anjou-korban* (infra: *Sliz 2011*), Históriaantik, Budapest, 2011, p. 228.

⁷ A se vedea Monique Bourin, *Les formes anthroponymiques et leur évolution d'après données du cartulaire du chapitre cathédral de D'Agde (Xe siècle - 1250)*, „Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne”, *Études d'anthroponymie médiévale* (Ire et Iie Rencontres - Azay le Ferron, 1986-1987), sous la dir. de Monique Bourin, Tome I, Publications de L'Université de Tours, 1988, pp. 179-217 (p. 193); sau Benoît Cursente, *Étude sur l'évolution des formes anthroponymiques dans les cartulaires du chapitre métropolitain de Sainte Marie d'Auch (XIe-XIIIe siècles)*, „Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne”, *Études d'anthroponymie médiévale* (Ire et Iie rencontres - Azay le Ferron, 1986-1987) (infra: *Cursente 1988*), sous la dir. de Monique Bourin, Tome I, Publications de L'Université de Tours, 1988, p. 143-178 (p. 158).

⁸ *Sliz 2011*, p. 228.

⁹ Ferenc Sebök, *Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia / Anjou-kori Oklevéltár*, XXXI (infra: *Anjou*, XXXI), 1347, Budapest-Szeged, 2007, nr. 1054 și 1055, p. 534-535.

Relativ la funcții și ocupații, am mers pe ideea că atunci când în permanență alături de numele unui individ se află funcția sau ocupația sa, aceasta ar putea să fie considerată, în urma unei utilizări mai îndelungate, o poreclă. Bineînțeles, când întâlnim termenul de legătură *dictus* (zis) este destul de clar că avem în față un sobrichet. Însă, nesiguranța rămâne valabilă în cazul indivizilor menționați o singură dată sau numai de câteva ori în sursele vremii. Referitor la aceștia, nu avem certitudinea că funcția sau ocupația alăturată numelui de botez era doar o simplă (singulară) indicare a acesteia ori era vorba despre o poreclă.

O altă problemă se conturează din necesitatea determinării faptului dacă o denumire de localitate putea să joace rolul unei porecle atunci când formularea scriptică sugerează acest lucru. Câteva exemple în acest sens ar fi: Emericus dictus de Beche, Buda dictus de Uduard, Nicolaus dictus de Mezew sau Nicolaus dictus de Zothmar.

Confuzie creează și numele unice care puteau să fie utilizate și ca porecle, cum sunt: Kenez, Kopoz (3 persoane), Rauaz / Rovoș (2), Zeuche / Zeuke (2). În afară de Kopoz și Rauaz / Rovoș, celelalte două elemente onomastice apar și în postura – clară – de poreclă: *Dragmer kanazius dictus*¹⁰ și *Petrus dictus Zeuke / Zevke*¹¹ sau *Nicolaus dictus Zeuke de Damanyda*¹².

De asemenea, este interesant de văzut cine atribuie sobrichetul atunci când o persoană este poreclită, de pildă, Magyar / Maghiarul sau Zekul / Secuiul: cei din satul său ori oameni dintr-o altă localitate? Dacă porecla își are originea în satul său, este destul de clar că omul nostru este un maghiar în mijlocul unei alte etnii. În schimb, dacă elementul onomastic este acordat de locuitorii unei așezări din vecinătate, înseamnă că cei din satul respectiv au o altă etnie decât cel poreclit Magyar / Maghiarul. Un exemplu indirect, provenit din toponimie, a ajuns la noi chiar din primul an al secolului XIV, când este menționat un sat românesc (*Oláhfalva*) situat în zona secuilor din Odorhei¹³. Este aproape sigur că la apariția denumirii de Olahfalva sau Olacha (Satul Românilor) au contribuit, total sau parțial, locuitorii secuilor din vecinătate.

¹⁰ *DIR.C.XIV/3*, nr. 208, p. 334, 582.

¹¹ *Documente privind istoria României, C. Transilvania, Veacul XIV*, vol. IV (1341-1350), (infra: *DIR.C.XIV/4*), Edit. Academiei R.P.R., 1955, nr. 487, p. 329; nr. 523, p. 355-357; *Anjou*, XXXI, nr. 32, p. 49; nr. 412, p. 230; nr. 803, p. 419.

¹² *A Középkori Magyarország Levéltári Forrásai. Diplomatikai Levélár*: DL 4032 – <https://hungaricana.hu/hu/adatbazisok/a-kozepkori-magyarorszag-leveltari-forrasai/> (21.10.2016) (infra: DL + număr); *DIR.C.XIV/2*, nr. 421, p. 207; *DIR.C.XIV/4*, nr. 548, p. 373-374; nr. 683, p. 473; *Anjou*, XXXI, nr. 694, p. 364-365.

¹³ Szabó Károly, *Sékely oklevéltár*, vol. I (1211-1519), Kolozsvár, 1872, nr. XXII, p. 29-32; Eudoxiu de Hurmuzaki, Nicolae Densușianu, *Documente privitoare la Istoria Românilor, 1199-1345*, Volumul I, Partea 1 (infra: *Hurmuzaki, Densușianu, I/1*), București, 1887, nr. CCCCXLII, p. 553-554; *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum*, Ediderunt: Antonius Fekete Nagy, Ladislaus Makkai, "Études sur l'Europe Centre-Orientale", 29, Budapest, 1941, nr. 26, p. 45-46 (Infra: *Documenta Valachorum*); *Codex diplomaticus Transsylvaniae. Diplomata, epistolae et alia instrumenta litteraria res Transsylvania illustrantia / Erdélyi Okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez*, II (1301-1339) (infra: *EO*, II), ed. Jakó Zsigmond, Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2004, nr. 6, p. 36.

Copia actului, publicată în mai multe ediții de documente, se pare că este un fals din secolul XIX, ceea ce îndeamnă la precauție în privința informațiilor pe care le furnizează, cf. *EO*, II, nr. 6, p. 36.

Nu în ultimul rând, cercetarea necesită o perioadă mai lungă de timp, deoarece trebuie parcurse toate actele în care este menționat un sobrichet (mai ales că unele persoane apar în numeroase documente) pentru a putea surprinde elemente ale evoluției poreclelor sau ale sistemului de poreclire: de pildă, adăugarea unui al doilea element de diferențiere (un al doilea sobrichet, practic) atunci când două persoane cu același prenume și din aceeași familie au primit o poreclă identică (este cazul lui *Nicolae zis Vos cel Bătrân* sau *cel Mare* și nepotul său de frate *Nicolae zis Vos cel Tânăr* sau *cel Mic*). De asemenea, ar fi utile comparațiile dintre Transilvania și comitatele învecinate la vest, dar și între Voievodat și Ungaria de dincolo de Tisa, pentru a se putea surprinde asemănările și deosebirile.

După cum se poate observa din rândurile de mai sus, cercetarea poreclelor medievale întâmpină numeroase piedici, care pot să reducă procentul de acuratețe al rezultatelor obținute și al concluziilor formulate. Cu toate acestea, informațiile utile ce pot fi obținute prin analiza acestui element onomastic eclipsează dificultățile enumerate.

SOBRICHET ORI SUPRANUME?

Dincolo de dificultățile și dilemele prezentate mai sus, există o altă componentă ce îngreunează într-o oarecare măsură studiul poreclelor medievale ardeleni, în special, dar și al celor europene, în general. Am în vedere faptul că trebuie făcută o distincție clară între poreclă și supranume.

Pe parcursul secolului XX, numeroși cercetători au considerat cei doi termeni ca fiind sinonimi. Însă nu este așa, deși în multe cazuri supranumele s-a născut din porecle. În ultimii ani, cercetătorii din domeniile lingvisticii și onomasticii au formulat diferența fundamentală dintre cele două elemente antroponimice.

Astfel, **porecla** este văzută ca o formă antroponimică ce ajută la identificarea și deosebirea unei persoane, reflectând trăsături ale fizicului, psihicului sau ocupației. În momentul în care un sobrichet (sau un alt apelativ: de loc, de funcție, de ocupație etc.) este preluat și de alți membri ai familiei – pe această cale pierzându-și motivația inițială de acordare și caracterul afectiv –, acesta devine **supranume** (mai târziu, multe dintre ele au fost adoptate ca nume de familie). Porecla apare spontan, pe când supranumele se statornicește în timp.¹⁴

Un exemplu cunoscut în istorie este cel al membrilor familiei Was / Vos. Porecla Vos a lui Nicolae zis Vos cel Bătrân / senior (sau cel Mare / maior) devine

¹⁴ Pentru mai multe detalii a se vedea: Camelia Fircă, *Porecle și supranume în Oltenia*, Edit. Universitaria, Craiova, 2008, p. 18-20; Camelia Zăbavă, *Porecla – o „insulă” de mentalitate arhaică în post-modernitate*, în Nicolae Felecan (ed.), *Numele și numirea. Actele Conferinței Internaționale de Onomastică*, Ediția I: *Interferențe multi-etnice în antroponimie, Baia Mare, 19-21 septembrie 2011*, Cluj-Napoca, Edit. Mega, 2011, p. 287-295 (p. 288); Mariana Carmen Pielaru, *Porecla în limbile română și franceză*, Edit. Legis, Craiova, 2012, p. 10, 82; sau Mariann Sliz, *The role of the type of sources in historical family name studies*, în Oliviu Felecan (ed.), *Name and Naming. Proceedings of the Second International Conference of Onomastics. Onomastics in Contemporary Public Space*, Baia Mare, May 9-11, 2013 / *Numele și numirea. Actele conferinței internaționale de onomastică, Ediția a II-a: Onomastica din spațiul public actual*, Baia Mare, 9-11 mai 2013, Cluj-Napoca, Edit. Mega, Edit. Argonaut, 2013, p. 700-706.

supranume, la un moment dat fiind utilizat de mai mulți membri ai familiei – Nicolae zis Vos cel Tânăr (sau cel Mic), Ladislau zis Vos cel Tânăr, Desideriu zis Vos (aceștia fiind frați între ei și nepoți de frate ai lui Nicolae zis Vos cel Bătrân) și Ioan zis Vos (fiul lui Nicolae zis Vos cel Bătrân)¹⁵. Merită reținut faptul că alți frați ai lui Nicolae zis Vos cel Tânăr nu sunt numiți Vos, având alte porecle, cu siguranță rezultate în urma unor clare însușiri personale (culoarea părului sau a pielii, putere ori rezistență fizică¹⁶): Petru Rufus (cel Roșu / Roșcatul), Toma Rufus (cel Roșu / Roșcatul) și Ioan zis Acel (Oțel)¹⁷.

Un alt exemplu poate să fie cel al purtătorilor poreclei / apelativului Cantor. Porecla lui Nicolae zis Cantor este primită / preluată și de Mihail zis Cantor, Ștefan zis Cantor și de Ioan zis Cantor, membri ai aceleiași familii¹⁸.

În cazurile celor numiți Vos și Cantor este foarte posibil să avem de-a face deja cu un supranume, deoarece mai mulți membri ai familiei poartă acest sobrișet, motivația inițială a acordării poreclei dispărând cu timpul, însă situația nu este încă clarificată pe deplin.

În continuare, pentru cel de-al doilea nume, altul decât porecla, voi utiliza termenul *apelativ*, deoarece sunt cazuri în care alături de sobrișet se găsește încă un element de denotație, cum sunt, de pildă, cele care fac referire la locație (de Helta, de Popsy etc.).

SITUAȚIA PORECLEI ÎN SECOLELE XII-XIII

Înainte de a prezenta datele obținute până în acest moment al cercetării referitoare la prima parte a veacului al XIV-lea, doresc să atrag atenția, pe scurt, asupra realităților din perioada anterioară, a căror cunoaștere poate să fie de folos pentru mai buna înțelegere a ceea ce se întâmplă în secolul XIV.

Pentru veacurile XII-XIII am înregistrat 29 de cazuri cu porecle sigure (forma: *nume personal / de botez + sobrișet*), fiind utilizate 20 de porecle distincte. Dintre cele 29 de cazuri, 4 sunt din a doua jumătate a secolului XII (Iohannes Latinus, Paulus Magnus, Martinus Teuthonicus și Ardeus Tornator), 3 din prima jumătate a veacului următor (Leonardus Altus, Dionisius Artificius și Yan Centurio), iar restul de 22 de cazuri provin din a doua jumătate a veacului al XIII-lea.

De asemenea, în aceeași perioadă, există numeroase nume unice (119 masculine, printre care: Albeus / Fehér – Alb, Cato – Posomorât, Coma – Coamă / părul capului, Graecus – Grec / Grecul, Herceg – Prinț, Farkas – Lup, Fekete –

¹⁵ Pentru numele familiei Wass a se vedea și András W. Kovács, *The History of the Wass de Czege Family* (infra: Kovács 2005), Edmund Siemers – Stieftung, Hamburg, 2005, p. 96-98.

¹⁶ Kovács 2005, p. 98.

¹⁷ *DIR.C. XIV/3*, nr. 269, p. 366 (anul 1335).

¹⁸ Spre exemplu: *DIR.C.XIV/4*, nr. 294, p. 229; nr. 296, p. 231; Piti Ferenc, *Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia / Anjou-kori Oklevéltár*, XXIX, 1345, Budapest-Szeged, 2013, nr. 161, p. 124.

Negru, Latus – Lat, Orman – Armean, Orossag – Domn, Vendeg – Oaspete, Vruz / Orosz – Rus etc.; și 6 feminine: Agna – Mielușea, Ancilla – Slujnică, Fehera – Alb / Alba, Genuruch / Gyönyörü – Minunat/ă etc.), care au semnificație, mai mult sau mai puțin determinabilă, în limbile latină, maghiară, germană, română sau, posibil, în limba cumană, astfel putând să aibă și rol de sobrichet. Însă, situația acestor nume / sobrichet este încă neclară, cu excepția exemplurilor de porecle sigure, unele dintre acestea fiind enumerate mai sus¹⁹.

După cum se poate observa, începuturile utilizării poreclei se găsesc în secolul XII (în Europa Occidentală acest fenomen este mai timpuriu, începând din secolul IX sau chiar mai devreme – spre exemplu: Carol Martel, Pepin cel Scurt²⁰), acestea înmulțindu-se în veacul următor, pentru ca în secolul XIV sobrichetul să devină un element important al denominării.

PORECLELE DIN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI XIV

Pentru segmentul de timp la care ne referim am înregistrat următoarele porecle sigure și probabile, acestea din urmă fiind denumirile de meserii și funcții alăturate numelui de botez²¹ (în paranteză, acolo unde a fost posibil, am trecut și termenul maghiar, latin sau german de la care ar fi putut să se formeze porecla; de asemenea, am trecut și numărul de persoane care au purtat-o):

– **Bărbați** (212 posibile porecle cu semnificație diferită²²): Acel / Achil (*acél* = oțel), Albrecht (nume de familie?), Albus / Feyer / Feir (albus – 1, fehér – 3;

¹⁹ Pentru mai multe detalii, a se vedea Victor V. Vizauer, *Sobriquet or Personal Name? The Problem of Nicknames in Transylvania during the 12th-13th Centuries*, „Acta Musei Napocensis”, II, Historica, LII / 2015, Cluj-Napoca, 2016, p. 7-17.

²⁰ Albert Dauzat, *Les noms de personnes. Origine et évolution* (infra: *Dauzat 1934*), Librairie Delagrave, Paris, 1934, p. 35.

²¹ Nu am putut lăsa deoparte în primul rând denumirile de meserii, deoarece o parte dintre numele de familie moderne – cel puțin în zona de nord a Europei: Germania, Polonia, Lituania, Letonia, Estonia, Finlanda și Rusia – au la bază tocmai aceste nume de ocupații, cf. Pauls Balodis, *Latvian Surnames Motivated by Profession*, în „Names and Their Environment”, Proceedings of the 25th International Congress of Onomastic Sciences, Glasgow, 25-29 August 2016, Volume 3: Anthroponomastics, Edited by Carole Hough, Daria Izdebska, University of Glasgow, Glasgow, 2016, p. 1-10.

De asemenea, onomastica de pe teritoriul Transilvaniei actuale cuprinde și exemple de nume de familie ce au la bază numele unor ocupații: Cojocar, Măcelaru, Moraru, Rotaru, Tăbăcaru etc.; numeroase sunt și cele în limba maghiară: Kovács, Kanalas, Szabó, Varga, Mészáros, Kántor etc.

²² Pentru semnificația poreclelor am utilizat următoarele dicționare: W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1911 (Infra: *Meyer-Lübke 1911*); Rich Derksen, *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, Brill, Leiden-Boston, 2008; Zaicz Gábor, *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2006; Szili Péter, Csillag Imre, *Dicționar român-maghiar, maghiar-român*, ediția a 5-a, Edit. Steaua Nordului, Constanța, 2012; Gheorghe Guțu, *Dicționar latin-român*, ediție revăzută, Edit. Humanitas, București, 2007; Carmen Colceriu, *Dicționar german-român*, București, Edit. Corint, 2008.

albus și *fehér* = luminos, favorabil, alb), Antiquus (vechi, mai important), Aprod (*apro* = mărunț, mic; funcția / dregătoria de *apro* – 3), Ayduara, Bagar (2), Baka, Bakoch, Banus, Bazarab, Bebeg, Bena (*béna* = paralizic, paralizat), Besa, Beseneu (peceneg), Blauus (*blaesus* = gângav; *blandus* = măgulitor, lingușitor, mângâietor, ademenitor, dulce), Bobos, Boglas, Bok, Boka, Bogar / Bugar (*bogár* = gândac, găză), Bolkyscher (nume de familie?), Bolug (Stângaciul – 2), Booth, Bulch, Buriw (*borjú* = vițel), Burus, Butus / Buthus (2), Buur, Bykanyaku (Gât de taur), Cantor (*kántor* = cântăreț de biserică, dascăl – 6), Carnifice (măcelar; *carnifex*, *carnificis* = călău – 2), Caytar, Cecus / Vok / Vook / Voch (*vak* = orb – 4; *caecus* = orb – 1), Cheh (Cehul – 12), Chenker, Cherth, Cheuche, Chiba / Chyba, Chiklaz / Cyclar, Chol, Chortan, Chuge / Chuga, Chuha, Chulak, Chunka (*csonka* = schilod, ciung), Chunta, Cineged, Clericus (*cleric*), Corigyan (al doilea nume? nume de familie?), Cresche, Crispus (*crispus* = creț – 5), Cyko (*csiko* = mânăz), Cyne / Cynea (2), Czekel (al doilea nume? nume de familie?), Demon²³ (*demo*, *demere* = a lua, a înlătura; sau chiar *Demon*), Derekus (*derekas* = cumsecade, bun, potrivit), Dico, Dobus (*dobos* = toboșar), Egethew / Egeteu / Igetu / Igetie (*égető* = arzător – 2), Faa (*fa* = arbore, copac), Faber (*faber* = fierar, meșter, făurar²⁴ – 3), Fargach (*forgács* = surcea, așchie), Fark (*fark* = coadă), Feketev / Niger (*fekete* – 1 și *niger* – 6 = negru, întunecat), Feyees (Căposul), Fodur / Fudur (2), Fogyas, Fonsinych, Fornarius seu Pistor (brutar sau pitar²⁵; *fornax* = cuptor; *pistor* = morar, brutar), Fozlanch, Fynta, Fyu (*fiu* = băiat), Geczke, Gilnicer (nume de familie?), Gugar, Gurhes, Hamar (*hamar* = repede, iute), Henke, Henil / Hennel / Henel / Henul, Hewlges, Hodnogh, Horoch, Horvath (*horvát* = croat), Hoybit (nume de familie?), Inancs, Iohews, Iuh (*juh* = oaie), Jung / Iuven (*jung* și *iuvenis* = tânăr – 2), Junhu, Kadar (*kádár* = dogar), Kanazius / Kenezius / Kenez (cnez – 3), Koplyan, Kopoz (*kopasz* = chel, pleșuv – 3), Kral / Bral (nume de familie?), Kuche (nume de familie?), Kugh, Kun (*kun* = cuman – 2), Kurnus / Kurmus (*kormos* = cu funingine, negru), Lebee, Lengel / Lengen (Polonez), Lepes / Lypes, Litteratus (*litteratus* = învățat, cultivat – 7), Longus (*longus* = lung), Lopus (*lapós* = plat, turtit), Maghor, Magnus / Nogh (*magnus* și *nagy* = mare – 40), Magyar (*maghiar* – 4), Mehfulta, Meyerleyn (nume de familie?), Minor / Parvus (*parvus* – 7 și *minor* – 1 = mic), Mochk, Molbot, Molnar (*molnár* = morar), Nakas / Nyakas (Gâtos, *nyak* = gât – 4), Negul, Nemes / Nemus / Nobilis (*nemes* și *nobilis* = nobil, de neam ales, dar și: vestit, cunoscut, faimos – 3), Nemeth / Teutonicus (Deuthonicus / Deptunicus) (german / teuton – 2), Nerges (este posibil să fie vorba de *nyerges* = șelar, de la *nyereg* = șă²⁶), Neualyas (*nyálas* = bălos), Notarius (*notarius* = secretar; notar – 2), Nunne, Nyl (*nyil* = săgeată), Nylas (*nylas* = arcaș / făuritor de săgeți?), Og,

²³ *Monumenta Vaticana historiam Regni Hungariae illustrantia / Vatikáni magyar okirattár*, I/1, Budapeștini, 1887, p. 46, 77; *DIR.C.XIV/3*, nr. 56, p. 50, 99.

²⁴ *DIR.C.XIV/4*, nr. 358, p. 261.

²⁵ *DIR.C.XIV/4*, nr. 143, p. 127; nota. 4, p. 127.

²⁶ Cf. *Documenta Valachorum*, p. 119, nota 8.

Olachus (*valah, român* – 2), Oloz / Olasz²⁷ (2), Orros (*orros* = năsos, cu nas mare, *orosz* = rus – 5), Paduanus (din Padova), Pagan / Pogan (*paganus* = sătesc, rural, țăran, păgân; *pogány* = păgân), Pecheith, Pelliparius (cojocar; *pellis* = piele; *pellitus* = acoperit cu piei – 3), Pensees (*pénzes* = cu bani, bănos, bogat), Pethy / Pety, Peuldre, Polozk, Polus, Pop / Pap (*pap* = preot), Popparth (nume de familie?), Presbiter (Preotul), Putur, Rhedefactor (făuritor de căruțe, rotar; *raeda* = car cu 4 roți, trăsură), Rauaz / Rovoaz (*ravasaz* = șiret, viclean; apare ca nume singular), Rufus / Ruphus / Pyrus (cel Roșu, Roșcatul; *rufus* și *piros* = roșcat, roșu – 24), Rwh, Rwtsh (nume de familie?), Saar (2), Saar / Zaar (4), Sagittepario (făcător de săgeți²⁸; *sagitta*, -ae = săgeată; *pario*, -ere = a naște, a crea), Sanctus Petrus (*Petrus sacerdos dictus sanctus Petrus*), Sartorius / Sartor (*croitor*²⁹; *sarcio* = a cârpi, a repara; *sartus* = reparat – 2), Saxo / Zaz (*saxon* – 4), Scaz (se referă tot la saxon?), Schankensmit (nume de familie?), Scharfenberger (nume de familie?), Scheibnizer (nume de familie?), Schniedebok (nume de familie?), Schrutil (nume de familie?), Sclavus / Sclauus (*slav* – 2), Sellipari (*șelar*³⁰; *sella*, -ae = scaun; *pario*, -ere = a crea), Sliger (nume de familie?), Socia (*socius* = tovarăș, aliat, prieten; *socia* = tovarășă, aliată), Solum / Solyam (*sólyom* = șoim), Solumus, Stergar / Scergar, Sulkus, Sutor (*sutor*, -oris = cizmar, cârpaci), Syculus / Siculo / Zekul (*secui* – 9), Sydener (nume de familie?), Tanchus (*táncos* = dansator), Tarnuk, Tartarus / Tatar / Thatar (*tătar* – 4), Teke (2), Tembes, Thech, Theke, Thigius, Tholwe / Tolve / Tuluay (*tolvaj* = hoț – 2), Tot / Thoth / Toth / Touth (*slovac, sloven*³¹ – 4); Thruz (nume de familie?), Thunis (nume de familie?), Thuz / Tuz (*tűsz* = ostatec, *tűz* = foc – 2), Tobyas (patronim?), Tompa (*tompa* = tocit, mat), Tor, Tornator (strungar; *tornus* = cuțit de cizelat, strung; *torno*, -are = a rotunji, a fasona), Transillvanus (transilvănean), Tuke (*töke* = butuc), Tulus (*tollas* = cu pene, împănat; *toll* = pană, condei), Tutees, Tyges / Tygus / Tyugus, Tykus, Tyuk (*tyúk* = găină), Tyza, Vbul, Villicus (*villicus* = administrator de fermă, îngrijitor; aici jude – 2), Voryu (*varjú* = corb), Vrbar, Waguth (*vágot* = tăiat), Wamus (*vámos* = vameș), Wes, Vos / Vos / Was / Ws / Woos (*vas* = fier – 7), Wrdungh / Vrdugh / Wrdung / Vrdug (*ördög* =

²⁷ În limba maghiară *olasz* semnifică *italian*, însă în spatele acestui etnonim se puteau afla și alți latini. În Ungaria medievală (secolele XII-XIV) au existat sate locuite de valoni numite Olozi, Olozy, Olazi, Olazy sau Olasci, cf. György Székely, *A Székesfehérvári latinok és a vallonok a középkori Magyarországon*, în *Székesfehérvár évszázadai*, vol. II (Infra: Székely 1967), Székesfehérvár, 1967, p. 45-72 (p. 61-64). Referitor la italieni s-au utilizat alte denumiri, cum ar fi cartierul Venetia din Oradea sau străzile Bologna și Padua din aceeași localitate, cf. Székely 1967, p. 65; *Documenta Romaniae Historica*, vol. XIV (1371-1375), Volum întocmit de: Aurel Răduțiu, Viorica Pervain, Susana Andea, Lidia Gross, Edit. Academiei Române, 2002, p. 747.

Amintesc aici și porecla *Paduanus*, aflată în lista porecelor, care probabil ne trimite tot spre un italian din Padova, cf. *DIR.C.XIV/3*, nr. 56, p. 222.

²⁸ *DIR.C.XIV/4*, nr. 143, p. 127; nota 3, p. 127.

²⁹ *DIR.C.XIV/3*, nr. 485, p. 540, 607.

³⁰ *DIR.C.XIV/4*, nr. 143, p. 127.

³¹ Melich János afirma că etnonimul *tót* a fost utilizat atât pentru desemnarea slovacilor, cât și cu referire la sloveni, vezi *A tót népről*, în „Maghyar Nyelv”, XXV / 9-10, 1929, p. 321-328.

drac – 5-6), Zabary, Zakach (*szakács* = bucătar), Zakal (*szakál* = barbă), Zakalus (*szakálos* = bărbos – 4), Zeel (*szél* = vânt), Zeuk, Zeuke (*szöke* = blond; unul dintre ele este nume singular – 8), Zcyling (nume de familie?), Zulga (*szolga* = slugă, slujitor), Zunga / Zonga (2).

– **Femei** (3 porecle cu semnificație diferită): Casta (*caste* = curat, cinstit), Kandi, Zekul (*secui*).

În total am înregistrat 215 porecle cu semnificație diferită (212 masculine și 3 feminine).

După cum s-a putut constata, în secolul XIV limbile în care apar porecele sunt latina, maghiara și germana, cele mai multe fiind în primele două limbi enumerate. Bineînțeles, grafia acestor sobrichete nu respectă regulile moderne de scriere, însă la o mare parte dintre ele sensul este inteligibil.

Cele mai utilizate porecle (sau posibile porecle) sunt: Magnus / Nogh (cel Mare – 40: putea să fie vorba despre statut, ținută impunătoare, „mărime” a caracterului sau mărime fizică); Rufus (cel Roșu – 19); Cheh (Cehul – 12); Syculus / Zekul (Secuiul – 10); Feketev / Niger (cel Negru – 7); Litteratus (Diacul – 7); Wos (Fier – 7); Zeuke (Blondul – 6); Wrdungh (Dracul – 5-6); Cantor (5); Orros / Oros (Năsosul sau Rusul – 5); Albus / Feyer (cel Alb – 4); Minor / Parvus (cel Mic – 4); Saxo / Zaz (Saxonul – 4); Tot / Thoth / Toth / Tough (Slovacul / Slovenul – 4); Zakalus (Bărbosul – 4); Coeci / Voch (cel Orb – 3); Crispus (Crețul – 3); Faber (Fierarul / Faurul – 3); Magyar (Maghiarul – 3); Nakas / Nyakas (Gătosul – 3).

Există și câteva porecle cu aceeași semnificație în două limbi diferite, latină și maghiară. Este vorba de 8 astfel de situații: Albus / Feyer (cel Alb – 4); Cecus / Voch (cel Orb – 3); Niger / Fekete (cel Negru – 7); Magnus / Nogh (cel Mare – 32); Nobilis / Nemes (Nobilul – 2); Saxo / Zaz (Saxonul – 4); Syculus / Zekul (Secuiul – 10); Teutonicus / Nemeth (Germanul / Teutonul – 2). Dacă înregistrăm separat porecele ce apar în două limbi, atunci avem un total 223 de porecle diferite, însă fără ca toate să aibă și semnificație deosebită. Este posibil ca din această categorie să facă parte și porecele Nerges (nyerges) și Sellipari, dacă ambii termeni semnifică *șelar*.

Pe lângă forma consacrată *X dictus Y* se întâlnește și varianta *X nomine Y*, uneori chiar referitor la aceeași persoană: Martin zis cel Alb / Albul în altă parte apare ca Martin numit cel Alb / Albul (în document: *Martino dicto Albo*, respectiv *Martinum nomine Album*³²). Mai târziu, în mediul cultural otoman existau mai multe formule de legătură între nume și poreclă: *cineva cunoscut ca...*, *cineva în general numit...* sau *cineva în mod faimos numit...*³³

Sunt cazuri în care lipsește termenul de legătură (*dictus*) din denomiția unui individ, astfel fiind prezente ambele forme, cu și fără *dictus*, uneori chiar în

³² Varjú Elemér, *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli Losonczi Bánffy család történetéhez*, Vol. I (1214-1457), Budapest, 1908, nr. XLVII, p. 46; nr. XLIX, p. 47-48; *DIR.C.I (XIV)*, nr. 379, p. 332; nr. 381, p. 332-333.

³³ Güçlü Tülüveli, *Nicknames and sobriquets in Ottoman vernacular expression*, in „New Perspectives on Turkey”, No. 44, 2011, p. 161-180 (p. 164).

aceiași document: Ioan Bobos (*Johannes Bobos*) și Ioan zis Bobos (*Johannes dictus Bobos*)³⁴. În aceste situații avem confirmarea faptului că cel de-al doilea nume este o poreclă (cel puțin la acel moment), și nu un supranume de familie. Alte exemple în care lipsește termenul de legătură sunt: Ladislau Crețul / cel Creț; Ștefan Crețul / cel Creț; Ioan Derekus; Cristian cel Tânăr; Ioan Nobilul; Nicolae Orrus (apare și varianta cu termen de legătură: Nicolae zis Orrus / Rusul sau Năsosul); Elek cel Roșu (și Elek zis cel Roșu); Johannes, Martinus, Meggyes, Orbos, Paulus, Ropha și Semian – Secuiul; Petru Tătarul; Nicolae Teutonicul (*Teutonicus*)³⁵; Andrei Dracul; Ioan Blondul / cel Blond etc.

CÂTEVA OBSERVAȚII PRIVIND PORECLELE ARDELENE DIN PRIMA PARTE A VEACULUI AL XIV-LEA

În urma analizei poreclelor înregistrate pentru prima jumătate a secolului XIV s-au conturat câteva observații, ce reprezintă și o completare la unele dintre dificultățile prezentate la începutul acestui material:

Sistemul numelui dublu. Am identificat 21 de persoane cu nume duble (posibil nume de familie ori supranumele / porecla parentală, de ocupație sau de loc): Michael Albrecht, Jacobus Bolkyscher, Thomas Corigyan, Nicolaus Cresche, Petrus Czekel, Ottho Gilnicer, Johannes Hoybit, Johannes Inancs, Cunczil Kral / Bral, Johannes Meyerleyn, Johannes Popparth, Nicolaus Schankensmit, Nicolaus Scharfenberger, Johannes Scheibnizer, Matias Schniedebok, Nicolaus Schrutil, Andreas Thech, Theodoric Sliger, Nicolaus Sydener, Michael Thrucz, Thomas Tobyas, Stephanus Zcyling.

Este de reținut faptul că toți indivizii cu nume duble sau nume de familie sunt din zonele / localitățile cu oaspeți vestici: Pământul Săsesc (13), orașul Cluj (6), orașul Oradea (1), comitatele Bihor (1) și Sătmăr (1). În mediile culturale din care au provenit oaspeții purtarea numelor duble, devenite ulterior ereditare (nume de familie), este întâlnită încă din secolele X-XII³⁶. Adoptarea acestei practici a fost impusă și de răspândirea mai timpurie a numelor creștine / biblice și / sau de reducerea numărului antroponimelor utilizate, repetiția unor nume „la modă” făcând mai dificilă identificarea indivizilor fără ajutorul unui al doilea nume

³⁴ DL 4055; *DIR.C.XIV/4*, nr. 703, p. 486-487.

³⁵ Situația termenului *teutonicus* este neclară, deoarece în document apar formele *deutunicus* și *deuthunicus*, editorii considerând că ar putea să fie vorba despre *teutonicus*, cf. *DIR.C.XIV/3*, nr. 56, p. 48, 71, 86, 100, 110, 121.

³⁶ *Dauzat 1934*, p. 36, 45; Benoît Cursente, *Les leçons d'une généalogie auscitane des XIe et XIIe siècles*, in „Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne”, Tome III: Enquêtes généalogiques et données prosopographiques (Ve et VIe Rencontres - Azay le Ferron, 1991-1993), ed. par Monique Bourin, Pascal Chareille, Publications de L'Université de Tours, 1995, p. 55-62 (p. 60); Viorica Goicu, *Nume de persoane din Țara Zarandului*, Timișoara, Edit. Amphora, 1996, p. 22.

(poreclă, supranume, mai târziu nume de familie)³⁷. Și în cazul nostru avem trei persoane din aceeași localitate (Tholmacz, azi Tălmăciu, jud. Sibiu), care poartă același nume de botez: Nicolaus Schankensmit, Nicolaus Scharfenberger și Nicolaus Schrutil³⁸. Fără supranume (sau alte precizări foarte clare), ar fi fost dificilă sau chiar imposibilă deosebirea lor în cadrul unui act scris.

Având în vedere numărul total de indivizi înregistrați, este evident că fenomenul numelui dublu se manifestă la o scară restrânsă, bineînțeles dacă cel de-al doilea nume nu este o poreclă, ci un nume de familie incipient sau un supranume. După cum am arătat mai sus, primele supranume locale, care mai târziu vor deveni nume de familie (spre exemplu Wass), se cristalizează în această primă parte a veacului al XIV-lea.

Denominația printr-o poreclă și un supranume. Câteva exemple în acest sens ar fi: Ioan zis Aprod de Wsy; Nicolae zis Aprod de Cristur; Nicolae zis Boriw de Gyog; Nicolae zis Kopylan de Popsy; Petru cel Mic de villa Omnium Sanctorum; Thruzc Mihail de Helta; Nicolae zis Blondul / cel Blond de Damanhyda; Ștefan Scyling de villa Humperti.

În fiecare dintre aceste cazuri, cel de-al doilea nume ajutător, care însoțește antroponimul propriu-zis și porecla, este un apelativ de loc, indicând cel mai probabil localitatea de rezidență (sau una dintre localitățile de rezidență) a persoanei denumite.

Porecle toponimice (?). O altă dilemă a cercetării, amintită deja mai sus, este cea a posibilelor porecle toponimice. Am recenzat 14 astfel de sobrichete de loc: *dictus* de Arad, de Ayka, de Beche, de Bwor / Buor, de Chente, de Gumbas (azi Gâmbaș, jud. Alba), de Idiciu (Idiciu, jud. Mureș), de Mezew / de Mezeu (com. Bihor), de Recea (Recea, jud. Sălaj), de Sombor / Sumbur (azi Jimbor, jud. Brașov), de Sumugy (azi Șmig, jud. Sibiu), de Warad (Oradea), de Uduard, de Zothmar (Sătmar). Două dintre ele au fost utilizate de mai mulți indivizi: *dictus* de Zothmar (3 persoane) și *dictus* de Gumbas (2 persoane).

Această formă de denominație – *nume + dictus + de + nume de loc* – este prezentă și pe teritoriul Ungariei medievale, însă cu o frecvență destul de redusă.³⁹

³⁷ Fenomenul restrângerii *stock*-ului antroponimic a fost foarte clar surprins de Monique Bourin cercetând documentele capitlului din D'Agde (Franța), unde în secolul X se înregistrau 78 de nume diferite la 100 de indivizi, pentru ca la începutul secolului XIII să fie doar 16,5 nume diferite la 100 de persoane; în veacul al XII-lea 5 antroponime, dominante, erau purtate de $\frac{3}{4}$ dintre indivizii recenzați, vezi Monique Bourin, *Les formes anthroponymiques et leur évolution d'après données du cartulaire du chapitre cathédral de D'Agde (Xe siècle - 1250)*, in „Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne”, *Études d'anthroponymie médiévale (Ire et Ile rencontres - Azay le Ferron, 1986-1987)*, sous la dir. de Monique Bourin, Tome I, Publications de L'Université de Tours, 1988, p. 179-217 (p. 182-183). Referitor la Transilvania, pentru secolul al XIV-lea se constată o scădere aproape la jumătate a numărului de nume diferite față de veacul anterior, cf. Șerban Turcuș, Adinel Dincă, Mihai Hasan, Victor Vizauer, *Antroponimia în Transilvania medievală (secolele XI-XIV). Evaluare statistică, evoluție, semnificații*, vol. I, Cluj-Napoca, Edit. Mega, 2011, p. 233-261.

³⁸ *DIR.C.XIV/3*, nr. 426, p. 501-503.

³⁹ *Sliz 2011*, p. 195.

Ținând seama că și în ziua de azi există nume de familie „de loc” (Bârsan, Jucan, Săpânțan, Kolozsvári, Váradi etc.), probabil apărute prin evoluția poreclei și / sau a supranumelui în nume de familie, nu este exclus ca și acest tip de denotație să facă parte din categoria denumirilor complementare reprezentate de porecle. Însă situația rămâne a fi clarificată prin continuarea cercetărilor.

Denominația prin două porecle. O motivație pentru utilizarea acestei forme de denotație putea să fie necesitatea unei mai mari clarități cu privire la persoanele vizate. Cazurile în care am întâlnit două posibile porecle sunt: Ferech brutarul sau pitarul; Petru zis Ayduara și Petru zis de Haznus; Ioan măcelarul zis de Buor; Nicolae preotul zis de choro Chiklaz sau Nicolae zis Chitlass; Stefan judele zis cel Alb / Albul; Nicolae cel Mic zis de Jank; Nicolae zis Vos (Fier) cel Mare sau Nicolae zis Vos senior ori Nicolae cel Mare; Nicolae zis Vos sau Nicolae zis Vos cel Mic; Nicolae Og zis Vos etc.

Uneori cele două supranume sunt prezente în aceeași formulare, altele sunt utilizate separat: Nicolae preotul zis de choro Chiklaz și Nicolae zis Chitlass; Petru zis Ayduara și Petru zis de Haznus. Sunt puține cazurile în care cele două nume ajutoare să fie porecle ce indică însușiri morale sau fizice ale purtătorului: Nicolae zis Vos senior / maior și Nicolauszis Vos minor / parvus. În celelalte situații întâlnim prezența unei funcții sau meserii alături de un supranume de loc: Ioan măcelarul zis de Buor; sau o poreclă și un supranume de loc: Nicolae cel Mic zis de Jank.

Exemplele de mai sus trădeză un sistem complex al denotației prin nume ajutoare (porecle fizice sau de caracter, apelative vizând meserii, funcții sau toponime) ce s-a dezvoltat puternic în prima parte a secolului XIV. Propunerea de tipologie de mai jos cuprinde numai poreclele și posibilele porecle luate singular, însă la finalul cercetării, când vom dispune de datele referitoare la întregul veac al XIV-lea, tipologia va trebui întregită cu diferitele variante de porecle compuse, cum este, de pildă, forma *Nicolae cel Mic zis de Jank*.

PROPUNERE DE TIPOLOGIE

Analiza și gruparea pe diferite categorii a poreclelor au permis conturarea unei tipologii provizorii – o tipologie mai cuprinzătoare și lămuritoare pentru veacul al XIV-lea va fi întocmită după ce vom recenza toate elementele onomastice de acest fel utilizate în a doua parte a secolului amintit. În realizarea acesteia, pe lângă informațiile furnizate de poreclele extrase din documentele vremii, am ținut seama și de concluziile la care au ajuns unii dintre cercetătorii români și străini ce s-au aplecat asupra acestui subiect, având în vedere atât evul de mijloc, cât și perioadele modernă sau contemporană: în special Ion Aureliu Candrea⁴⁰, dar și

⁴⁰ Ion Aureliu Candrea, *Iarba fiarelor. Preminte Solomon. Porecele la români*, București, 2001.

Benoît Cursente⁴¹, Mariann Sliz⁴², Mariana Carmen Pielaru⁴³ sau Roxana Pașca⁴⁴. Astfel, am realizat următoarea clasificare a poreclelor medievale ardelenne:

I. Porecle individuale

1). caracteristicile feței / capului: Albus / Feher (Alb); Cecus / Vak (Orb); Crispus (Creț); Feyes (Căposul); Orros (Năsos); Rufus (cel Roșu); Zeuke (Blondul); Zakal (Barbă); Zakalus (Bărbosul); Niger (cel Negru); Kopoz (Chelul).

2). statura: Magnus / Nagy (cel Mare); Parvus (cel Mic); Longus (cel Lung); Lopus (cel Plat); Bikanyaku (Gât de taur); Nakas (Gâtos).

3). privitoare la starea fizică, vârstă: Jung (cel Tânăr); Antiquus (cel Vechi, cel Bătrân); Fyu (Băiatul); Bolug (Stângaciul); Bena (Paraliticul).

4). însușiri ale caracterului (virtuți și vicii): Casta (Curată, Cinstită); Rovoș (Șiret).

5). după acte sau invocații privind superstițiile (deochiul, boala, moartea, molime etc.): Demon; Vrdugh (Ördög - Drac / Dracul).

6). după prenume de relație familială: Senior, Junior, Maior (mai Mare)⁴⁵ și Minor (mai Mic)⁴⁶ – în cazul celor doi Nicolae zis Woss (în ce privește porecele Maior și Minor, încadrarea în această categorie rămâne sub semnul întrebării).

7). cu referire la viața obștească (ocupații, meserii etc.): Zakach (Bucătarul); Tornator (Strungarul); Sartor (Croitorul); Litteratus (Diacul); Sutoris (Cizmarul); Tanchus (Dansatorul); Sagittepario (Făuritorul de săgeți); Pensees (Bănosul); Rhedefactor (Rotar; Făuritor de căruțe); Pelliparius (Cojocarul); Nylas (Arcaș); Nyl (Arc); Notarul; Faber (Meșterul, Făuritorul); Dobus (Toboșarul); Fornasius seu Pistor (Brutarul sau Pitarul); Aprod; Clericus; Cantor; Carnifex (Măcelaru); Kadar (Dogarul).

8). cu referire la ranguri sau titluri: Nobilis; Nemes; Kenezius (Cnezul); Hodnogh; Magnus / Nagy (cel Mare) – este foarte probabil că în unele situații Magnus reflectă „mărimea” caracterului și / sau a faimei unui individ (ca și în cazul domnitorului Ștefan cel Mare).

9). stare / situație socială: Tusz (Ostatic).

10). porecle după animale: Cyko (Mânz); Voryu (Corbul); Iuh (Oaia); Tyuk (Găina); Solum / Solyam (Șoimul-?); Buriw (Vițelul).

11). după termeni geografici: Zeel (Vânt).

12). după metale, pietre prețioase sau alte obiecte: Acel (Oțel); Woss (Fier).

⁴¹ Cursente 1988.

⁴² Sliz 2011.

⁴³ Pielaru 2012.

⁴⁴ Roxana Pașca, *Statutul poreclei într-o comunitate de țigani din nord-vestul României*, în Oliviu Felecan (ed.), *Name and Naming. Proceedings of the Second International Conference of Onomastics. Onomastics in Contemporary Public Space, Baia Mare, May 9-11, 2013 / Numele și numirea. Actele conferinței internaționale de onomastică, Ediția a II-a: Onomastica din spațiul public actual, Baia Mare, 9-11 mai 2013*, Cluj-Napoca, Edit. Mega – Edit. Argonaut, 2013, p. 793-802.

⁴⁵ Meyer-Lübke 1911, p. 380.

⁴⁶ Meyer-Lübke 1911, p. 409.

13). porecle defăimătoare: Tuluay (Hoțul); Neualyas / Nyalas (Bălosul).

14). ireligiozitatea: Pagan (Păgânul); Demon; Wrdugh (Dracul).

15). porecle ce au ca sursă o întâmplare sau un obicei: Tullas (Cel cu pene); Hamar (Repede?).

II. Porecle generale

1). porecle etnice: Beseneu (Pecenegul); Cheh (Cehul - 11); Kun (Cuman); Lengel (Polonezul – în acest caz nu indică etnia!) Magyar (Maghiarul - 3); Olachus (2), Oloz / Olasz (2); Saxo / Zaz (Saxonul - 4); Sclavus (Slavul); Syculus / Zekul (Secuiul - 10); Tartarus (Tătarul); Teutonicus / Nemeth (Teuton, German); Tot / Thoth (Slovacul - 3).

2). porecle ce indică locul de origine: Paduanus (Padovanul); Transsylvanus (Transilvanul).

NECESITATEA PORECLELOR

Probabil că apariția poreclei și a supranumelui, respectiv restrângerea stocului antroponimic utilizat, au fost fenomene ce s-au întrepătruns, determinându-se unul pe celălalt într-o anumită măsură. Benoît Cursente afirmă că utilizarea, începând cu secolul X, a supranumelor (inclusiv a poreclelor) a permis ca pe parcursul veacului următor să se cristalizeze un număr de antroponime dominante necreștine, creștinarea masivă a numelor personale având loc spre finalul secolului XIII, deși începuturile sunt sensibilabile mai de timpuriu, prin antroponimele Petru și Ioan⁴⁷.

Cazul Transilvaniei este oarecum diferit, aici poreclele începând să capete importanță odată cu creștinarea numelor personale și restrângerea stocului antroponimic în urma acestui proces. Marea diversitate antroponimică ce persistă până la finalul veacului al XIII-lea a făcut ca necesitatea unui al doilea nume să nu fie resimțită. Faptul că primele porecle din secolul XII și din prima jumătate a veacului următor sunt ale unor oaspeți străini purtători, în primul rând, de antroponime creștine (Ioan, Paul, Martin sau Dionisius) este grăitor. Odată cu intensificarea folosirii unor nume agreate de Biserica Romană s-a restrâns și diversitatea din cadrul stocului onomastic local, astfel începând să se contureze importanța unui al doilea nume, care să ajute la identificarea mai precisă a indivizilor. De asemenea, la fel ca în Europa Occidentală, un rol în apariția acestei cerințe de identificare a jucat și înmulțirea actelor scrise⁴⁸.

De pildă, în satul Elya, com. Hunedoara (azi Ilia, jud. Hunedoara), într-un document de la 1350 (iulie 23)⁴⁹, erau menționate trei persoane cu numele Nicolae. Este un exemplu ce arată cât de necesară era porecla pentru a putea face diferența

⁴⁷ Cursente 1988, pp. 148-156.

⁵⁹ Marc Bloch, *Societatea feudală*, vol. I, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1996, p. 158.

⁴⁹ DL 41141; *Documenta Valachorum*, nr. 85, p. 117-120; *DIR.C.XIV/4*, nr. 802, p. 547-549.

între purtătorii aceluiași nume, mai ales dacă făceau parte din aceeași comunitate. Toți trei purtau și porecle alături de nume: Vok, Dico și Nerges.

Prin urmare, apariția acestui element onomastic în zona Ardealului a cunoscut un proces diferit față de unele regiuni din Europa Occidentală, însă având la bază tot o necesitate, și anume nevoia de identificare cât mai clară a indivizilor, atât în comunitate, cât și în relația cu autoritățile.

*

În loc de concluzii, ce urmează a fi formulate după finalizarea acestei cercetări, voi aminti câteva dintre observațiile formulate deja în rândurile anterioare. În primul rând trebuie remarcată diversitatea celui de-al doilea element al denominației (unele dintre acestea fiind porecle sigure, iar altele posibile), lucru observabil și din propunerea de tipologie.

Numărul mult mai mare al poreclelor din prima jumătate a veacului al XIV-lea în comparație cu secolele XII-XIII sugerează faptul că aceasta este perioada în care se adoptă pe scară largă utilizarea sobrișetelor în denominație. De asemenea, credem că prima parte a secolului al XIV-lea reprezintă și momentul transformării unor porecle în supranume, fiind purtate de mai mulți membri ai unei familii (Wos, Cantor, Cheh).

Nu în ultimul rând doresc să atrag încă o dată atenția asupra importanței poreclelor, însă nu doar ca în rândurile de mai sus, pentru locuitorii medievali ai Transilvaniei, ci și pentru cercetătorii zilelor noastre. Aceste elemente onomastice reprezintă sursa multor supranume și apoi a numelor de familie, a căror investigare furnizează informații privitoare la societatea transilvană medievală și modernă, pe care alte surse istorice nu le oferă.